

Što znači čitati?

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Vijenac, 2016, 575, 8 - 9**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:093484>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

ESEJ

Što znači „čitati“?

Umijeće istinskog čitanja pretpostavlja sposobnost, možda i urođeni dar za to da se iz obilja šarene ponude takozvane literature odabere ono što je doista vrijedno čitanja, što se naprosto mora čitati. A to valja shvatiti tako široko da uključuje jednako tako umjetnička djela pjesništva kao i ona takozvane proze, ali ne manje djela prave filozofije i religije. U svakom od tih djela obraća nam se bit svijeta u cjelini

DAMIR BARBARIĆ

Već stoljećima čovjeku je život bez čitanja nezamisliv. Čitamo neprestano, čak i onda kad to nećemo ili kad toga uopće nismo svjesni. Lišene pisma i čitanja, naše mnogostruke životne djelatnosti ostale bi bez i najmanje mogućnosti pouzdana orijentiranja. Ne bi se znalo ni kamo ni kuda. U svakodnevnici smo toliko određeni čitanjem i tako tijesno s njim srasli da se pitanje „što je čitanje?“ u pravilu ne pojavljuje u vidokrugu naših interesa. Upustimo se ipak načas u to naoko jednostavno pitanje. Da bismo na njega odgovorili, osluhnimo najprije sam jezik. Jezikom se služimo bez prestanka i bez oklijevanja, smatramo ga najvažnijim i najučinkovitijim od mnogih sredstava i oruđa što smo si ih priskrbili i izgradili, ali rijetko slušamo što nam sam, bezglasno i neupadljivo, poručuje. A možda bi nas upravo to oslušivanje moglo poučiti tomu da jezik već sam za sebe, neovisno o našem služenju njime za potrebe svakodnevnice, u sebi pohranjuje i čuva zalihe duboke i drevne mudrosti, kao i tomu da u žaru predanosti svojim raznolikim poslovima i bavljenjima svagda propuštamo obratiti pažnju na tu tajanstvenu riznicu i dostojno je vrednovati. Što je, dakle, pohranjeno u riječi *čitati*? Što znači taj svakome dobro poznati glagol?

U jednoj starijoj verziji ta hrvatska riječ glasi *štiti*. Isto značenje ima i jedna još starija slavenska riječ, naime *brati*, koja u današnjem hrvatskom jeziku, za razliku od slovenskog, više nije u uporabi u značenju čitanja. Taj važni glagol *brati* zapravo znači sabirati, skupljati, ali također uzimati, izdvajati, pa zatim i prihvaćati i preuzimati. To značenje javlja se i danas u hrvatskoj imenici *sabor*, koja označava „skupštinu“ kao ono što je nastalo okupljanjem i sabiranjem. Suprotnost toga izriče riječ *razbor*, koja izvorno nema, kao danas, značenje „razuma“, već označava naprosto „razliku“, očito shvaćenu kao plod *razbiranja* u smislu razdvajanja i razlikovanja. Ishod sabiranja kazuju i dvije druge važne riječi *zbor* i *zborenje*, koje su obje vodeći izrazi za iznimnu vrstu govorenja, naime onog svečanog i slavljeničkog. Iz tih jezičnih činjenica preuzimamo napatuk da glagol *čitati* zapravo znači *brati* i *sabirati*, uostalom kao i njemački glagol *lesen*, kako to potvrđuju imenice *Weinlese* i *Spätlese*, koje kazuju ono što se hrvatski naziva redovnom ili pak kasnom *berbom* grožđa.

Sandro Botticelli, *Portret Dantea Alighierija*, 1495.

Isto značenje ima latinski glagol *legere*, ali i srodni indijski glagol *bhárati*, koji ne znači samo sabirati nego i nositi i donositi. Ono što je donijeto i preuzeto, da bi se dalje nosilo i prenosilo, u hrvatskom se jeziku označava imenicom *breme*, koja općenito znači neku vrstu tereta koji se s trudom nosi. Iz svega toga je razvidno da se čitanjem prima, stječe i prisvaja ono sabrano kao breme koje valja preuzeti, nositi i dalje prenijeti drugima. Noseći taj teret, trudni smo, *bremeniti* onim budućim, onim što će se tek roditi. A upravo je to pravi smisao onoga što se u latinskom jeziku nazive *tra-ditio*, u njemačkom *Über-lieferung*, u hrvatskom *pre-daja*, u čemu treba spoznati samu bit povijesti, shvati li se ona kao bitna, a to svagda znači duhovna povijest.

Uzmac iz rastresene svakodnevice

Razvijmo naše pitanje još korak dalje. Čitanje, ta ljudska djelatnost koja nam se čini tako običnom i posve samorazumljivom, bez sumnje je neko zbivanje. U njoj se nešto zbiva, izvršava i postiže. Što se zapravo zbiva u čitanju? Prema svemu dosad rečenom, u čitanju se zbiva sabiranje, prije svega čovjekovo pribiranje na sama sebe, i to uvijek u povlačenju iz svakodnevnice raspršenosti i rastresenosti. No sabiranje kao bit čitanja znači i više od toga. Jer čitanje doista prije svega sabire čovjeka na njega samog, ali ga istovremeno s tim sabire i na ono bitno što je pismom kazano i objavljeno.

Čitanje je, dakle, sabiranje čovjeka na njegovu bit i ujedno na ono bitno u svemu. To bitno još od vremena starih Grka nosi ista-

Nakon prvog čitanja Homera, Sofokla, Dantea, Shakespearea, Goethea ... najprije ne znamo što bismo rekli. Spopada nas velika šutnja. A i dobro da je tako, jer tako svojim slučajnim i proizvoljnim dosjetkama i upadicama ne prekidamo plodotvornu tišinu koja prati sve snažno doživljeno, mišljeno i napisano

knuto ime *logosa*. Bogatstvo značenja te zagonetne riječi neiscrpivo je. Ona znači jezik i riječ, ali jednako tako i zakon, misao, smisao, ali i još mnogo drugog. Jamačno ne grijesimo ustvrdimo li da je *logos* najvažnija riječ cjelokupne zapadnjačke povijesti. „U početku bijaše *logos*“ – tko ne zna za taj čuveni ishodišni stav Ivanova navještenja, premda se samo rijetki upuštaju u propitivanje smisla te tako odsudne riječi i prosljeđivanje zamršene povijesti njezinih značenjskih mijena u pred-kršćanskome mišljenju. Bez *logosa*, koji kao drugi sastavni dio *-logia* tvori tako mnogo bitnih složenica, mnoge ključne znanosti, poput biologije, psihologije, filologije, arheologije i mnoštva drugih, ostale bi nijeme i bezimene. Što je još važnije, bez *logosa* metodič-

ki razvijenog u logiku i gramatiku ne bi uopće bilo smisljena govora, kao ni pravilna, zakonita mišljenja. Upravo od *logosa* kao jedinstvenog temelja govora, pisma i mišljenja potječe i osnovna odredba čovjeka koja vlada cjelokupnom zapadnjačkom poviješću, prema kojoj je on *zoon logon echon*, naime živo biće koje raspolaže čudesnom sposobnošću sabiranja i zborenja.

Mehaničko čitanje

S našega današnjeg stajališta ovom na prvi pogled čudnovatom i naoko usiljenom objašnjenju čitanja kao branja i sabiranja možda se i priznaje historijska ispravnost, ali ga se ujedno smatra tek primitivnim i zastarjelim, takvim koje je davno prevladano i ostavljeno daleko za nama te nas se više ni na koji način ne tiče, da se i ne govori o tomu da bi nas bilo kako obvezivalo. Sabiranje kao smisao „čitanja“ tumači se, ako mu se uopće poklanja pažnja, samo kao logički i gramatički regulirano zbravanje odnosno pridruživanje slova, koja se time slažu u riječi, da bi se te riječi onda dalje slagale u gramatički ustrojene rečenice, iskaze i tvrdnje.

Ne smije se prešutjeti da se takvo tumačenje može osloniti na stanovita semantička i etimologijska tumačenja. Ona nastoje učiniti vjerojatnim da se značenje glagola „čitati“ u smislu branja i sabiranja razvilo i uspostavilo tek razmjerno kasno, dok mu je prvobitni smisao zapravo bio „brojanje slova“. U tom smislu se – uz poziv na slovensku riječ *številka*, koja znači upravo „broj“, i češku *učet*, u značenju „račun“ – pravim značenjem „čitanja“ proglašava brojanje odnosno računanje, zaključujući tvrdnjom da je značenje u smislu latinskog *legere*, dakle branja kao sabiranja, tek drugotno i izvedeno.

Poučno je promatrati u kojoj su mjeri takva etimologijska razmatranja i objašnjenja u znakovitu dosluhu sa smjerom razvitka moderne jezikoslovne znanosti. Ta znanost o jeziku, lingvistika, jezik shvaća i obrađuje prvenstveno kao apstraktni sustav formalnih znakova, podložnih najrazličitijim, u načelu beskonačnim zahtevima strukturnog preinačavanja, slaganja i razlaganja, dakle upravo „računanja“, shvati li se ono u najširem i najopćenitijem smislu. I čitanje i svi drugi fenomeni u okružju tako shvaćena jezika promatraju se i shvaćaju samo sa stajališta gramatike, sintakse, semantike i semiologije, koje u konačnici zapravo i nisu drugo do „računanje“ kao primijenjena logika. U slijedu toga ljudsko ophođenje s jezikom, uključujući i čitanje, u današnje se vrijeme nezaustavljivo kreće u smjeru uspostave nove sveopće znanosti informatike, a to znači sveobuhvatne tehnike digitaliziranja, dakle računskog priopćavanja, koje je svagda ujedno i usmjeravajuće oblikovanje onih kojima se priopćuje.

Unutar tog vidokruga čitanje se shvaća u smislu gotovo mehaničkog brojanja, zbravanja i pribrajanja slova u riječi, a zatim tih riječi u rečenice. Pritom se uopće ne zamjećuje da takvo čitanje, kao puklo brojanje i pribrajanje jednog slova drugom i jedne riječi drugoj, za koje je s pravom skovan podrugljiv naziv „slovkanja“, nikad ne prodire u dubinu smisla čitanog teksta. Ta dubina uskraćuje se svakom brojanju i računanju, ma kako savršeno bilo tehnički opremljeno. Do nje se dopire tek strpljivim zadržavanjem pri svakoj sabranoj, zgusnutoj smisljenoj tvorbi u tekstu te pomnim oslušivanjem njezina odjekivanja u svim ostalima i u cjelini koja ih obuhvaća, dakle onim što tek izdaleka poznajemo i naslućujemo pod imenom „mišljenja“.

Nasuprot tomu, čitanje kao brojanje i zbravanje slova i riječi zadržava se na površini

Goethe je 1828. portretirao Joseph Karl Stieler

William Shakespeare

teksta. Jer je vođeno i izvođeno samo okom i gledanjem, u duši čitatelja ono izaziva tek beskonačno mnoštvo predodžbi koje se bez prestanka prelijevaju jedne u druge, nikad ne poprimajući postojan lik sabrane smislene tvorbe. Takvo čitanje je zato razmjerno lako, čak privlačno, a uz to se zbog svoje formalne, gotovo aritmetičke apstraktnosti općenito smatra jedinim koje je primjereno modernom, naprednom čovjeku.

Stari Grci i živi glas

Pritom se, međutim, previđa da u takvu čitanju, koje se zadržava samo na formalnom brojanju i zbrajanju dijelova onog napisanog, više nema ni traga od iskonske usmenosti jezika. Njegov jedini predmet je visoko standardizirani, formalizirani jezik, kao i tomu odgovarajuće jednako formalizirano pismo. Tu nema ni sluha ni interesa za živo govorenje, koje se uvijek zbiva samo kao govor nekog kraja i područja, takozvani dijalekt ili narječje svagda posebnog materinskog jezika, sa svim u njemu sadržanim glasovnim, ritmičkim i muzičkim osobitostima. Ne obraća se ni najmanja pozornost na zvuk i ton živog jezika, osebujnu boju i oštrinu njegovih glasova, načine njemu svojstvena naglašavanja. U svojoj hladnoj, znanstveno posredovanoj apstraktnosti takvo tehnički usavršeno i metodski sofisticirano „slovkanje“ postaje s vremenom sve lakšim i lagodnijim, tako da se na koncu čak pričinja nečim posve običnim i samorazumljivim. Čita se bez napora, rado i sa znatiželjom, uvijek i posvuda. Jedno se pročitava, da bi se hitro prešlo na drugo. Pritom se ne zna da čitanje u pravom smislu riječi, dakle kao branje i sabiranje, nije samo stvar gledanja i očiju, već jednako tako sluha i uha, i to poglavito onog unutarnjeg. Kao što se niti ne sluti zašto su na primjer Grci u doba svojeg najuzvišenijeg duhovnog stvaranja svaki, pa i najzahtjevniji i najteži tekst svagda čitali naglas, da bi se tek razmjerno kasno počelo

čitati na način koji se nama danas čini jedino mogućim i smislenim, naime „u sebi“, to znači bez glasa i zvučnog izricanja, samo još „misleći“, bolje rečeno zamišljajući i predočavajući.

Skriveno blago velikih djela

Pravo čitanje sve je drugo nego lako. Ono je mnogo teže i vezano uz mnogo veći napor od onoga što ga primjerice zahtijeva mučno sabiranje rasuta granja i triješća u mračnoj dubini šume. Daleko je od svake ravnodušne ujednačenosti brojanja i računanja. Kao branje, ono je uvijek već i interpretiranje čitanog, što znači da se ne može oteći naporu i odgovornosti da u tekstu uvijek izabire, sabire i ističe nešto kao središnje i bitno, ujedno odmičući i po strani ostavljajući drugo kao rubno i nebitno. Svako pravo čitanje već je samo sobom ujedno i tumačenje.

U naše doba, obilježeno mnogostrukom potrebom i nuždom stalnog čitanja, pravo čitanje susrećemo najrjeđe. Unatoč svem revnom čitanju novina, putokaza svih vrsta, nemilosrdno nametljivih reklama, na koncu i najrazličitijih zabavnih romana, trilera ili putopisa, dakle knjiga zlorabljenih u svrhu odmora, rasonode i navodnog opuštanja, iskustvo istinskog čitanja ostaje nam najčešće uskraćeno. Gotovo posve stranim i nepoznatim ostaje nam čitanje kao mučno hrvanje s nikad mirujućim tkanjem riječi, koje se uvijek iznova rađa u nikad do kraja dokućivoj igri stalnog upućivanja svake od njih na sve druge i neprestanoj mijeni smisla koji odatle izvire, s onim dakle što tako točno pogađa latinska riječ *textus*.

Za to izostajanje bitnog čitanja postoji jamačno više razloga, od kojih ovdje možemo naznačiti samo tri. Prije svega, pravo čitanje nikad ne dopijeva do kraja, kao što ni prava knjiga ne može nikada biti „pročitana“. Njezino prvo čitanje nikad nije više od tek početnog, još nesigurnog i opreznog upoznavanja.

Čitanje je sabiranje čovjeka na njegovu bit i ujedno na ono bitno u svemu. To bitno još od vremena starih Grka nosi istaknuto ime *logosa*. Bogatstvo značenja te zagonetne riječi neiscrpivo je. Ona znači jezik i riječ, ali jednako tako i zakon, misao, smisao, ali i još mnogo drugog. Jamačno ne griješimo ustvrdimo li da je *logos* najvažnija riječ cjelokupne zapadnjačke povijesti

Svako doista klasično djelo pristupa nam s neumoljivim zahtjevom da bude uvijek iznova čitano. Dublji smisao čitanog otvara nam se, polagano i postupno, tek često ponavljanim čitanjem.

Osim toga, uvjetima istinskog čitanja pripada to da već posjedujemo zrelo iskustvo i obuhvatno znanje. Što smo zreliji i iskusniji, to više se čitajući sabiremo na vlastitu bit i bit svega. Tek u poodmakloj dobi, tek nakon mnogih proživljenih i preboljenih strasti i zanosnosti i tek nakon mnogo ustrajna promišljanja otvara nam se polako pristup najskrivenijem blagu velikih, mjerodavnih pisanih djela.

Na toj se pozadini na koncu pokazuje i to da je čitanje kao sabiranje na nas same i na ono bitno u svemu takvo zbivanje u kojem nikad ne ostajemo istima i nepromijenjenima.

Čitanje je svaki put korjenita promjena nas samih, našega najdubljeg sebstva, kojom ono postaje novim, dubljim i bogatijim. Onaj tko istinski čita, taj, prema lijepoj Rilkeovoj izreci, živi u krugovima što se sve više šire.

To nipošto samorazumljivo umijeće istinskog čitanja pretpostavlja sposobnost, možda i urođeni dar za to da se iz obilja šarene ponude takozvane literature odabere ono što je doista vrijedno čitanja, što se naprosto mora čitati. A u ovdje ocrtanom obzoru to što se mora čitati valja shvatiti tako široko da uključuje jednako tako umjetnička djela pjesništva kao i ona takozvane proze, ali ne manje djela prave filozofije i religije, možda i zakonodavstva. U svakom od tih djela obraća nam se bit svijeta u cjelini i uzdiže nas u punu otvorenost za tu cjelinu. Nakon prvog čitanja takvih djela – na primjer onih Homera, Sofokla, Dantea, Shakespearea, Goethea ... – najprije ne znamo što bismo rekli. Spopada nas velika šutnja. A i dobro da je tako, jer tako svojim slučajnim i proizvoljnim dosjetkama i upadicama ne prekidamo plodotvornu tišinu koja prati sve snažno doživljeno, mišljeno i napisano. U takvu čitanju učimo barem na čas se odmaknuti od našeg subjektivnog, svagda samo na nas same usredotočena gledišta i odreći se urođene, svakom od nas duboko ukorijenjene zatvorenosti u sebe. Sabrani na vlastitu bit, otvaramo se i oslobađamo za bitno u svemu i ujedno se sabiremo na ono općenito, ono svemu zajedničko. U tom dvostrukom oslobađajućem sabiranju svagda je na djelu jedno i isto, naime ono čime smo u grčkom *legein*, latinskom *legere*, njemačkom *lesen* i hrvatsko-slavenskom *brati* oduvijek već oslovljeni i nagovoreni, da bismo uopće bili ljudima.

Nakon svega rečenog bio bi možda pravi čas u ruke uzeti knjigu, po mogućnosti klasičnu, naime takvu koja je dugom predajom očuvana, potvrđena i tako reći posvećena. Možda bismo se tako, posreći li se, mogli čitajući – sabrati.